

NATUURONTWIKKELING IN DE DUINZONE

A.A. Helmens

'Natuurontwikkeling' is een nieuwe kreet, die de laatste jaren opgang doet in kringen van natuurbeschermers. Echt splinternieuw is de term trouwens niet, want natuurontwikkeling werd al in 1981 in het Structuurschema Natuur- en Landschapsbehoud door de regering gebruikt voor een van de hoofdlijnen van het natuurbeleid. En sinds de spectaculaire ontwikkelingen in de Oostvaardersplassen heeft iedereen ook een beeld van wat er bedoeld wordt met 'natuurontwikkeling'. Dit artikel gaat in op de mogelijkheden voor natuurontwikkeling in de duinen naar aanleiding van de publicatie van de 'Verkenkende studie Natuurontwikkeling', die door het Ministerie van Landbouw en Visserij in september 1988 aan de Tweede Kamer werd aangeboden. Minister Braks heeft aangekondigd dat dit rapport een van de bouwstenen van het Nationaal Natuurbeleidsplan zal vormen, dat begin 1989 zal verschijnen. Reden genoeg dus om dit rapport eens nader te bekijken op wat er over de duinen wordt gezegd.

Onder natuurontwikkeling wordt in het Structuurschema Natuur- en Landschapsbehoud (SNLB) verstaan 'een complex van menselijke ingrepen in natuur en landschap en regulering van gebruiksactiviteiten gericht op een gewenste ecologische ontwikkeling'. Vrij vertaald betekent dit het ontwikkelen van nieuwe natuur op plaatsen waar tot op dat moment geen of een ander type natuur aanwezig was en het bevorderen van natuurlijke processen in bestaande natuurgebieden. Dit kan op heel verschillende schaal gebeuren. De Oostvaardersplassen vormen een voorbeeld van grootschalige natuurontwikkeling, waarbij zo min mogelijk wordt ingegrepen in de natuurlijke processen die zich daar voordoen. Een voorbeeld van kleinschalige natuurontwikkeling is het plaatselijk weer laten verstuiwen van duinen, zodat de jonge suksessiestadia van de vegetatie weer een kans krijgen. Natuurontwikkeling kan dus zowel gericht zijn op het ontwikkelen van zo compleet mogelijke ecosystemen als op het bevorderen van de overlevingskansen van bedreigde plante- en diersoorten. Als zodanig vormt natuurontwikkeling een noodzakelijke aanvulling op natuurbehoud in de traditionele zin en kan daarvan dan ook niet los gezien worden.

Referentiebeelden

Hoe weet je als beheerder hoe een bepaald gebied (ecosysteem) zich zal gaan ontwikkelen wanneer je de natuurlijke processen hun gang zou laten gaan? Om een antwoord te kunnen geven op deze vraag wordt in het rapport gewerkt

met het concept 'referentiebeeld'. Dit is een beeld van een natuurlijk ecosysteem dat in Nederland had kunnen voorkomen wanneer er geen invloed op zou zijn uitgeoefend door de mens. Terugredend vanuit de huidige situatie wordt met behulp van ecologisch en historisch onderzoek en met gegevens over de verspreiding van planten en dieren in de loop der tijden als een puzzel stukje voor stukje het beeld opgebouwd van de oorspronkelijk in Nederland voorkomende ecosystemen. Belangrijk is daarbij om te weten welke planten en dieren sleutelfactoren vormen voor het functioneren van deze ecosystemen. Dit ecologisch referentiebeeld is geen doel op zich, maar een hulpmiddel om beter inzicht te krijgen in de samenstelling en het functioneren van voor Nederland karakteristieke ecosystemen. Aan de hand daarvan kan worden afgeleid welke componenten of processen ontbreken in de huidige situatie en of het mogelijk is deze met behulp van natuurontwikkeling weer in te vullen.

Zelfregulatie

Voor grotere natuurgebieden wordt gestreefd naar zo compleet mogelijke ecosystemen die zichzelf ook op de langere termijn in stand kunnen houden zonder hulp van menselijke ingrepen. Dit wordt samengevat met de term 'zelfregulatie'. Hoe compleet en ook hoe zelfregulerend een bepaald systeem kan worden hangt vooral af van de kwaliteit van het milieu en van de schaal van het gebied. Voor kleinere gebieden betekent dit dat daar per definitie geen compleet ecosysteem kan worden ontwikkeld, zodat in dergelijke situaties altijd een grotere mate

van menselijke 'sturing' van de natuurlijke processen nodig zal zijn. In Nederland zal dit dus voor het overgrote deel van de natuurgebieden gelden.

Uitwisseling

Voor het duurzaam voortbestaan van plante- en diersoorten is de aanwezigheid van allerlei kleinere en grotere natuurgebieden alleen niet voldoende. Uit onderzoek is komen vast te staan dat het daarvoor tevens noodzakelijk is dat er uitwisseling tussen populaties van soorten plaatsvindt. Zo kunnen opvallende plaatsen in verschillende gebieden van elders worden opgevuld om het voortbestaan van de soort mogelijk te maken. Dit houdt in dat er tussen natuurgebieden allerlei verbindingszones nodig zijn, zowel over het land als via het water. Ruimtelijke isolatie van natuurgebieden kan nadelig zijn voor het duurzaam voortbestaan van de natuur. Dit geldt overigens niet in alle gevallen, sommige soorten zijn juist afhankelijk van een zekere mate van isolatie ('splendid isolation', bijvoorbeeld het ontbreken van de Hermelijn op Terschelling). Het aanleggen van verbindingszones heeft vooral nut voor soorten die door de huidige ruimtelijke configuratie van natuurgebieden worden belemmerd in hun verspreidingsmogelijkheden.

Ecologische hoofdstructuur

In het rapport wordt uitgaande van de voorgaande punten een ruimtelijk netwerk geschetst, waarin de natuurwaarden van Nederland stevig moeten worden verankerd. Dit netwerk, ook wel ecologische hoofdstructuur genoemd, dient ruimtelijk stabiel te zijn. De grotere natuurgebieden vormen de 'kerngebieden' van deze structuur die onderling verbonden worden door verbindingszones. Met name met behulp van natuurontwikkeling zullen ontbrekende verbindingszones kunnen worden aangelegd tussen de kerngebieden.

De duinzone

In het rapport wordt de duinzone gezien als een van de onderdelen van de ecologische hoofdstructuur van ons land, waarin duidelijke mogelijkheden voor natuurontwikkeling aanwezig zijn. Na een overzicht van de wordingsgeschiedenis en de cultuurhistorie van de kustduinen wordt aangegeven hoe de ontwikkelingsmogelijkheden van dit gebied benut kun-

nen worden:

* kerngebieden

Waar de duinen breed zijn, zijn in het SNLB diverse gebieden aangewezen als (potentieel) nationaal park of als 'grote eenheid natuurgebied'. Deze gebieden moeten volgens het rapport ontwikkeld worden tot ecologische kerngebieden in de duinzone. Daarvoor moeten er een aantal zaken veranderen, zowel in de interne inrichting en het beheer van deze gebieden als in de onderlinge afstemming en waar nodig scheiding van bepaalde gebruiksfuncties in de duinzone. De interne inrichting en het beheer zouden meer gericht moeten worden op het creëren van grotere beheerseenheden, met als doel het realiseren van zo compleet mogelijke ecosystemen met een grote mate van zelfregulatie. Ontbrekende schakels in het ecosysteem zullen moeten worden aangevuld. Daarbij wordt gedacht aan het herintroduceren op beperkte schaal van grote herbivoren zoals edelhert, paard, rund en wild zwijn. Deze dieren zorgen voor een grotere dynamiek in het terrein, waardoor plaatselijk kale plekken zullen ontstaan en verstuing op gang gebracht wordt. Verstuing is een belangrijk natuurlijk verjongingsproces in de duinen, dat tegenwoordig nog maar op weinig plaatsen de kans krijgt. Door verstuing wordt de variatie in het duinmilieu vergroot. Zo kunnen bijvoorbeeld weer valleien tot het grondwaterniveau uitstuiwen, waar zich vervolgens de bijzondere vegetaties van vochtige duinvalleien kunnen vestigen. Een zelfde effect kan verkregen worden door plaatselijk valleien uit te graven tot het grondwaterniveau. Natuurlijke uitstuing verdient ons inziens echter de voorkeur.

Een andere mogelijkheid om het duinsysteem een natuurlijker karakter te geven is de voorgestelde geleidelijke omvorming van naaldbossen naar andere bostypen, die bovendien als voordeel hebben dat ze minder water aan de bodem onttrekken. In het rapport wordt zelfs gesproken van 'waterslurende dennebossen'!

Om de uitwisselingsmogelijkheden voor grotere dieren te verbeteren wordt voorgesteld de rasters tussen verschillende duingebieden waar mogelijk te verwijderen. Dit verhoogt bovendien de beleevingswaarde voor de recreant en biedt de recreant tevens meer mogelijkheden om kennis te nemen van de natuur in de duinen.

* verbindingszones

In de kustduinzone als geheel zitten enkele barrières, die niet te overbruggen zijn, nog afgezien van de vraag of dat gewenst zou zijn. Deze onderbrekingen zijn bijvoorbeeld de Hondsbossche zee-wering, het Noordzeekanaal met het Hoogovenscomplex, de Nieuwe Waterweg met het Europoortgebied en de zee-gaten tussen de Waddeneilanden en het vasteland.

Op andere plaatsen in de duinzone liggen

wel mogelijkheden voor het aanbrengen of verbeteren van verbindingszones tussen verschillende dungebieden. In het rapport wordt voorgesteld bij de kleinere plaatsen langs de gesloten kust (bedoeld worden waarschijnlijk de zeedorpen zoals Egmond, Noordwijk, Katwijk, etc.) te bekijken welke mogelijkheden er zijn om de noord-zuid verbindingszones te verbeteren. Deze zouden met name van belang kunnen zijn voor kleinere dieren (zoogdieren en reptielen)

* natuurlijke waterhuishouding

De waarde van de duinzone als onderdeel van de ecologische hoofdstructuur van Nederland kan nog een stuk verbeterd worden door het zoveel mogelijk herstellen van een natuurlijke waterhuishouding en door het versterken van de relaties met aangrenzende ecosystemen. Het rapport geeft aan dat plaatselijk een volledig herstel kan worden nagestreefd, terwijl elders een gecombineerde functie-ervulling mogelijk is. In beide gevallen komt met name diepinfiltratie in aanmerking. Bij dit type waterwinning wordt de natuurlijke hydrologie van het dungebied veel minder aangetast dan bij de huidige systemen van oppervlakteinfiltratie. Echter, deze techniek kan ook buiten het jonge dungebied (en andere natuurgebieden) worden toegepast, hetgeen de Stichting Duinbehoud ook sterk bepleit. Het rapport doet het voorstel om de voorzuivering en opslag van water te laten plaatsvinden in het veengebied, dat aan de duinen grenst. Dit zou dan moeten gebeuren in speciaal daarvoor aangelegde of in de reeds aanwezige moerasgebieden ('helofytenfilters'), waarin biologische voorzuivering van oppervlaktewater kan plaatsvinden. Of hierdoor ook sprake is van het aanbrengen van een hydrologische relatie tussen het veengebied en de duinen, zoals in het rapport opgemerkt wordt, valt echter te betwijfelen.

* relatie met het veengebied

Andere mogelijkheden voor versterking van de relatie tussen de duinzone en de aangrenzende veenpolders ziet het rapport slechts tussen Den Haag en Wasse-naar en bij Bergen/Castricum. Waarschijnlijk komen er bij een nauwkeurig onderzoek meer locaties naar voren waar een landschappelijke versteviging van de band tussen de duinen en het achterliggende gebied perspectieven biedt.

* relatie met de zee

Op verschillende plaatsen langs de kustlijn zijn plaatsen aanwezig waar een versterking van de relatie met de zee bevorderd kan worden, ondermeer door een meer dynamische kustverdediging. Hierbij kan gedacht worden aan het laten ontstaan van sluffers in brede dungebieden zoals bij Bergen aan Zee. Momenteel zijn er alleen op Texel en in het Zwin (op de grens met België) sluffers aan te treffen. Op korte termijn ziet het rapport met

name op de Waddeneilanden mogelijkheden voor een meer flexibel kustbeheer, op iets langere termijn bieden ook de Voordelta, de Slufterdam en de Kop van Noord-Holland in dit opzicht perspectieven.

De verwijzing in het rapport naar de kustuitbreidingsplannen voor Zuid-Holland is in dit verband echter wat ongelukkig. Deze plannen, die voorlopig weer in de ijskast gezet zijn, vereisen immers tamelijk grootschalige ingrepen in het kustgebied en hebben nadelige gevolgen voor het huidige dungebied.

Belang van de nota

Het rapport 'Natuurontwikkeling, een verkennende studie' biedt beheerders en beleidsmakers een schat aan waardevolle ideeën. Het rapport geeft een verhelderend beeld van onze huidige natuur en van de wijze waarop deze zich in de loop van vele eeuwen heeft ontwikkeld. Het is goed dat wij ons daardoor weer eens realiseren dat onze huidige natuur voor een groot deel 'cultuur' is, dat wil zeggen ontstaan onder invloed van het gebruik dat de mens daarvan gemaakt heeft en nog steeds maakt. Dit legt tevens ook beperkingen op aan wat wij willen ontwikkelen aan natuur in ons land. De realiteit gebiedt te zeggen dat momenteel de milieukwaliteit in grote delen van ons land, en ook in delen van het dungebied, zo zwaar is aangetast dat van een hoogwaardige natuur(ontwikkeling) geen sprake is. In het rapport 'Natuurontwikkeling' wordt een vrij optimistisch beeld geschetst van de mogelijkheden die er op dit gebied nog zijn. In het dungebied liggen de kansen gelukkig bij wijze van spreken voor het opscheppen. Het Natuurontwikkeling-rapport zal er hopelijk toe bijdragen dat de ideeën over het ontwikkelen van zo compleet mogelijke ecosystemen in de duinen bij beheerders, beleidsmakers en recreanten gemeengoed worden.

En nu maar hopen dat de door minister Braks aangekondigde beleidsconsequenties in het Nationaal Natuurbeleidplan opgenomen worden. Het is duidelijk dat daarvoor naast geld ook de medewerking van alle betrokkenen vereist is.

De auteur is werkzaam bij de Natuurbeschermingsraad.